

A könyv a láncra fűzött emlékezetedarabkák elősorolásával egy egész történetet mesél el, lírai biográfiát, amelynek előrehaladásával érdekes módon éppen az „időben” visszafelé jutunk el a gyökerek, a kiindulópont megtalálásához. Ez az utolsó vers, az 1. számú, a *(születés)*. Az egymással ellentétes irányba ható idősíkok miatt gondolhatjuk ezt újjászületésnek is, s ez esetben a könyv az ezt megelőző beavatási szertartás leírása.

A beavatás e kötet esetében több mindent jelent egyszerre. Egyrészt az élet megértését, újrafeldolgozását, ezt egy biografikus olvasat erősítheti, hiszen a szerző éppen az idén ötvenéves, a versek számozása 50-tól halad az 1-ig, ilyenformán a szekvencia az élet újraértelmezése, feldolgozása. A beavatást jelzik azok a cikluscímek, amelyek a visszaemlékezés, az emlékek megtalálása és továbbhagyományozása irányába mutatnak (*nyomolvasgatás, emléknymkeresés*). Ugyanezt erősíti még a sűrűn előforduló egyes szám második személyű megszólítás a versekben. Lehet a társ vagy akár az utód, gyermek megszólítása, de sokkal inkább a lírában önmegszólító verstípusnak (Németh G. Béla) elnevezett poétikai módszerrel találkozunk itt, amelyben az egyes szám második személyű megszólított a lírai megszólalót jelenti. A poétikai önmegszólítás feltételezése már csak azért sem idegen Jász Attila alkotói világától, mert többször él prózai műveiben e nagyon izgalmas alkotói fogással. Önmagunk megszólítása, megtalálása szintén a beavatás szükségszerű vele-

járója, s a könyv egy ilyen utat, lehetőséget kínál fel az olvasó számára is.

Írtam már a tipográfia ötletességéről, illetve arról, hogy ezek a megoldások átformálják a hagyományt, kimozdítanak minket szokott olvasói pozícióinkból. Nekem legjobban a haiku tipográfiája tetszett, amely lépcsőzetes tördelésével a vízcseppek vagy a kromatikus skála legördüléséhez hasonlít. Vagy akár az egyre táguló hullámkörök szekvenciájához, amelyet a folyóparton kacszázaskor, a kavicsok vízen ugráltatásakor látunk. Nem véletlen, hogy a *kavicshajigálás* ciklusok (kettő van belőlük) darabjai mind ebben a formában készültek. A haiku lépcsőzetes formája új nézőpontot ad a versnek, mert formájuk segítségével éppen az időbeli meghosszabbítást, kiterjesztést és variabilitást teszi fő jellemzőjévé a kis költeményeknek. Míg az eredeti keleti műfajban a pillanatra koncentrálo jelentést tartalom sűrítése volt a fő összetartó erő, addig Jásznál éppen a pillanatok, apró világdarabok elmozdulása, odébb csúszása, elváltozása (elkülönböződése?), időbeli alakulása lesz az: „Őszi faárnyék / a fűvön szétszóródva, / fújja már a szél. // Faárnyék ősszel / szétszóródva a fűvön, / már fújja, a szél. // Őszi faárnyék / szétszóródva a fűvön, / a szél fújja szét” (43 [avar]).

Jász Attila új kötete izgalmas utazás a befogadó számára sok kihívással és nagyon mély élményekkel. Nem az indulás, hanem inkább a megérkezés műve. Fontos könyv.



UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

UDVARDY ZOLTÁN

Albert Gábor: Jóslás és mementó

Pont, 2015

„Erkölc és kultúra nélkül cselekvőképtelen az ország” – erre a sarokkőre építhető fel az a gondolatmenet, amely összefogja Albert Gábor legújabb esszékötetét. A fűgyszerűen egymásra épülő írások a múlt század elejétől a rendszerváltást követő időszakig villantanak fel arccokat, képeket, jelenségeket. Ravasz Lászlótól Bibón át a nyitott társadalmat hirdető Karl Raimund Popperig, a reneszánsz emberének útkeresésétől a globalizált, nyitott társadalom korszakáig. A kötetben nyomon követhetjük a szerző gondolkodói, etikusi életpályáját. Írásai a

protestáns etika szemszögén át kísérelnek meg válaszokat, alternatívákat megfogalmazni a kor kihívásaira, felidézve az európai és benne a magyar polgárság múlt századi elbizonytalanodását, talajvesztését.

A szerző leírja: már a „diadalmas reneszánsz” emberének – miután megérte a szabadság mámorát – azzal kellett szembesülnie, hogy az eget ellopták a tenger felől, és csillagok nélkül kell hajózni (*A magyarság és a kálvinizmus*). A mérték, az abszolútum megszűnésével ugyanis minden relatívá

válík, s a lélek vár valamire – Albert szerint ez a „hit és üdvösség utáni várakozás” indította el a reformációt.

A fájóan hiányos magyar filozófiai gondolkodást vagy annak nyomait – ha optimistábbak vagyunk: leendő építőköveit – az ilyen, egymásra reflektáló, egymásból felépülő esszék jelentik. Fontos kérdés, hogy ez esetben ki az, aki reflektál. Mert a válasz nem egyértelműen a szerző neve, egyébiránt érzékeny személyisége ebben a kötetben. Albert egyrészt megpróbál a múlt század embert próbáló s a jelenkor nem kevésbé komoly kihívásaira érvényes, magyar szemszögből megfogalmazott, a polgári gondolkodás nevében artikulált válaszokat adni. A nemzeti identitás, a megőrizhető összetartozás szempontjából érvényes megoldást keres a fölvetett problémákra.

Másrészt, ami az író föl vállalt közéleti tisztsége, markáns világnézete szerint szintén megkerülhetetlen: protestáns szemszögből, de a modern kor embere számára is relevanciával rendelkező válaszokat keres. Nem véletlen, hogy – mint kiemeli – a politikus, nem a teológus Ravasz Lászlóval kezdi meg kötetét (*A nemzeti lét erkölcsi kérdés*), aki megkísérelte „a diktatúra zátonyai közt kormányozni az egyház hajóját”. Albert ebben az írásában rámutat, hogy *a diktatúra leglényegesebb jellemzője nem az erőszak, hanem az, hogy demoralizál*. S ezzel máris fontos ellenvéleményt fogalmaz meg az oly sokszor, oly sokaktól hallott érvekre, miszerint a kádári diktatúra „lágy” és „puha” volt. Ne feledjük: a kommunista korszak első intézkedése volt Ravasz eltávolítása. Hogy miért ragaszkodtak ehhez? Érdemes felidézni, hogy az 1980-as évek végének legvadabb bolsevik rendszere, a Ceaușescu-rezsim egy református lelkész, Tőkés László hősies kiállása okán, Temesvár forradalmában kapta meg első, halálos sebét. Ha ki mondják róla az igazat, összeomlik a parancsuralom. Albert, aki a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület elnökeként a rendszerváltozásnak épp ezekben az éveiben vállalt közéleti szerepet, úgy látja: a magyarok nem annyira a Max Weber által hangoztatott, a protestáns etikát egyfajta predesztinációval kapcsolatos szorongásból, inkább a kálvinizmus ihlette „hivatássetika” szellemében fogadták be tömegesen az új vallást. „Az összetartozás érzésnek megerősítése” jelentett hívó szót a közép-kor törökök dúlta, három részre szakadt Magyarországn. Ez alapozta meg a független Erdély korszakát, nyújtott vigaszt „vándornak és bujdosónak”.



Bizony, a magyar 20. század is bővelkedett bujdosókban, olyanokban is, akiket méltatlanul elfeledtünk, derül ki Albert írásaiból. A szerző *„Magyar-ságismereti kalauzt”* tár elénk, hogy olyan nevekkel ismerkedjünk, mint Szent-Iványi Domokos, Teleki Pál munkatársa és nem utolsósorban Ravasz László fontos kapcsolata a református egyház külföldi relációinak kiépítésében. Szent-Iványi is tagja volt a sztálini birodalommal kapcsolatot kereső küldöttségnek az 1944. őszi magyar kiugrási kísérlet napjaiban.

Az oroszok csak 1945 elején engedik haza, majd a szorgalmas magyar kommunisták már 1946-ban letartóztatják. Albert számos párhuzamos életrajz feldolgozásával igyekszik e korszak mára teljesen elfeledett, kiradírozott figuráit a feledés homályából kiemelni, így Mikó Zoltán vezérkari századost, aki megmentette többek között Ilylyés Gyulát és Szabó Lőrincet. A vitéz katonát távollétében ítélte halálra a nyilas Számonkérő Szék, s az ítéletet végül a szovjet NKVD hajtotta végre.

Valószínűleg azért, mert Mikó túl sokat tudott a katyni mészárlásról.

Fontos érdeme a kötetnek, hogy a magyar egzisztencialista filozófia olyan, szintén elfeledett nagyjait is szerepelteti, mint Vatai László. A kötet címadó esszéjének ihletője már 1942-es esszéjében figyelmeztetett arra a rombolásra, amely egy (baloldali) forradalom mítoszából következett, óvott egy olyan világ eljövételétől, ahol „a rabok kötelesek mind egyenlők lenni”. A kolozsvári egyetemen filozófiából doktorált Vatai, akit 1947-ben a Magyar Közösség elleni perben elítéltek, református teológusként reflektált Adyra és Dosztojevszkijre. Éppen ebben az írásában tesz egy fontos kijelentést Albert: nehogy úgy járjon a rendszerváltozást követő időszakban a magyarság, mint a török utáni Európában. Ott az idegen zsarnokságot a nagyhatalmak cinikus osztozkodása követte: „akkor is Európa nyomult be (vagy vissza) nemcsak eszméivel, hanem *idegen telepeseivel, munkaerejével, szokásaival*”; tölünk idegen hatalmat képviselve.

A kötetben szereplő egyik, 1997-es, Alberttel készített interjú ma is aktuális problémákat feszeget. Számba veszi, kik a globalizáció „feltétlen hívei”, és azt is, kik fogadták fenntartásokkal ezt a folyamatot. Felidézi Karl Raimund Poppert, aki a nyitott társadalom elméletét először fogalmazta meg, s ezeket az eszméket szembesíti Tamási Áronnal, Benyhe Jánossal. A szerző felteszi a kérdést, hogy képesek leszünk-e mi, magyarok a világméretű

sodorral szembe úszni. Szerinte „lelki megújulás, új, átfogó etika, egy, a Cluny kolostor vagy a reformáció mozgalmát idéző szellemi áramlatra” volna szükség. A szerző Bibó István munkásságát elemezve egy helyen Németh Lászlót idézi: a magyarság úgy állhat helyt, hogy „ki kell egyenesednie, és sorsa helyére kell szöknie”. Bibó is efféle megoldásra jutott, a maga korában úgy vélte, a magyart a helyes feladatválasztás és annak vállalása mentheti meg.

Az uniformázáló korban egyedi választ keresők közé sorolhatjuk azt az Arnold Gehlent, akit Albert is szerepeltet kötetében. A kommunizmus máig vissza-visszatérő kísértetei, a vulgármaterialista, marxista és posztmarxista ideológiák talán kissé sablonos, szürke korában ma is friss színfoltot jelenthet Gehlen munkássága. Antropológiája többek között azt vizsgálja, hogy egy annyira törekeny és esendő lény, mint az ember, miképpen tartja életben magát. A gondolkodó szerint az instrumentális,

eltárgyasult gondolkodás „az azonnali hasznosság elvét megvalósító célokra irányul”, ennek instabil az eredménye. Az ideatív gondolkodás teremtőereje intézmények létrehozásában mutatkozik meg, mint a család, a vallás, a kultúra, az egyház. Albert úgy véli: efféle közösségi létformák, közös alkotások adhatnak választ a kötetben sorra feltett kérdésekre.

Óvakodik viszont a szerző attól, hogy afféle bölcsek kövéként rakja elénk megállapításait, a szel­lemtörténet bugyraiból felhozott, évtizedek munkáival megcsiszolt gondolatait. Jékely Zoltánt idézi: az igazság „irizál”. Fontosnak látja azt is, hogy a protestáns etika mindig egy kisebbség etikája volt. A magyar történelem is két pólus, hagyomány és modernizáció ívényre. A szerző szerint viszont éppen ez a legfontosabb: hogy ne legyen egyöntetű a látásmód, hiszen „már Göringéknek is ez volt az ambíciójuk”. E megjegyzés frappáns válasznak tűnik korunk globalizációjára.



BODROGI FERENC MÁTÉ (1980) Debrecen

BODROGI FERENC MÁTÉ

Imre László: Irodalomalapítás és műfajfejlődés a 18–19. századi magyar irodalomban

Nap, 2015

Imre László *Irodalomalapítás és műfajfejlődés* című tanulmánykötete tükörképe egész irodalomtörténeti munkásságának. A műfaji alakzatok dinamikája, transzformációi, összeszövődései mindig is érdeklődésének középpontjában álltak, nem véletlenül tartja a szakma alapműveknek a balladákról és a verses regényekről szóló munkáit. Ezt a legújabb válogatását is hasonló szempontok szervezik, a hatástörténet játéka­nak, szabályszerűségeinek, illetve alkotó szabálytalanságainak feltérképezése, ezen belül is a 18–19. századi „irodalomalapítások” súlypontjai­val. A „korszaklezárások” és „korszaknyitások” megvalósításaira összpontosítva Imre László kötetét meggyőzően hatja át az a vezérelv, hogy a különböző irányzatok, irodalomértelmezések, diskurzusok közötti átmenetek felsokszorozódott nézőpontú, rianásszerű képződmények; hogy a korszakküszöb-manőverek sokkal inkább sajátos

(történeti) ambivalenciájukban érdekesek és megszólítandók, mintsem egyértelmű és jól formált nagyelbeszélések képében.

A tanulmánykötet szövegei abban hisznek, hogy „új” dolog nem létezik, csupán „rég” alapon munkálkodó, törésekben keletkező innovációkról beszélhetünk. Ennek szemléletes megmutatásához, szakmai bizonyításához azonban szükséges ismerni a meghaladott „rég” természetrajzát, illetve a keletkező „új” utóéletét is. Az *Irodalomalapítás és műfajfejlődés* azért színvonalas teljesítmény, mert nem hagy kétségeket afelől, hogy jegyzője régóta fölényesen átlátja már ezeket az elengedhetetlen összefüggéseket. Legyen szó prózaepikai stíluskorszakokról, műfaji változatokról, a verses epika stációiról vagy líratörténeti vizsgálódásokról, Dugonics Andrásról, Bessenyei Györgyről, Gyulai Pálról, Ambrus Zoltánról, Vörösmarty Mihályról, Jókai Mórról, Arany Jánosról, Tompa